

Ivo FADIĆ

Arheološki muzej u Zadru
Trg opatice Čike
HR-23000 Zadar
ivo.fadic@zd.t-com.hr

UDK: 904"652":748

748.032.04

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 15. prosinca 2005.
Received:

ČAŠA S LOTOSOVIM PUPOLJCIMA IZ ASERIJE

Apstrakt

U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se raznorodni primjerci materijalne kulture antike koji potječu iz Aserije. Posebno mjesto zauzimaju predmeti od keramike i stakla, koji su u taj muzej stizali otkupom, poglavito između dva svjetska rata. Revizijom sitne građe, koju su izvršili djelatnici Arheološkog muzeja u Splitu, ustanovljeno je da se u tom muzeju čuva preko 260 staklenih primjeraka aserijatske provenijencije. Među tim staklenim predmetima nalazi se i konična čaša puhana u kalup s reljefnim nizovima lotosova pupoljka i četiri kazališne maske.

Od 11 tipoloških skupina čaša koje su do sada zabilježene na antičkim lokalitetima Liburnije, raskošne čaše s lotosovim pupoljcima zauzimaju posebno mjesto. S dva fragmentirana nalaza iz antičke luke u Zatonu kod Nina, do sada ih je ukupno poznato 7 takvih primjeraka. Čaša iz Aserije i ona koja se čuva u Muzeju stakla u Muranu, a potječe s nekropole Zadra (Iader), Nina (Aenona) ili Podgrađa kod Benkovca (Asseria), predstavlja raritet, jer u donjem nizu ima četiri kazališne maske. Naime, u cijelom nizu kombinacija osnovnog motiva lotosova pupoljka, reljefnih kružića (kvržica) i ponekad reljefne romboidne mreže, koji se javljaju kod pojedinačnih primjeraka na lokalitetima Rimskog

Carstva, reljefne kazališne maske u donjem nizu prikaza prava su iznimka. Jedini komparativni primjerak bez podataka o provenijenciji nalazi se u kolekciji Loeffler (Loeffler Collection br. 137).

S obzirom na to da za analognu čašu iz kolekcije Loeffler nije poznato mjesto nalaza (možda je i s prostora Dalmacije), reljefnu aserijatsku čašu s lotosovim pupoljcima, s kružićima i sa četiri kazališne maske moguće je pripisati nekoj istočnomediteranskoj staklarskoj radionici (Sidon u Siriji), to više što ona (kao i drugi spomenuti primjerak s ovog prostora) nema pretpostavljene elemente skupine mogućih (nelociranih) zapadnih proizvodnih središta. Aserijatsku koničnu čašu s lotosovim pupoljcima treba datirati u drugu polovinu 1. stoljeća po Kristu.

Asseria, taj iznimno značajan i po mnogo čemu zanimljiv arheološki lokalitet od davnine je privlačio pozornost mnogih putopisaca, arheologa i laika. Od prvih antičkih izvora¹ koji je spominju u vrijeme dok je bila u najvećem gospodarskom i civilizacijskom usponu, do onih iz vremena njezina “pada” i nestanka života, prohujala su dva tisućljeća. No, Aserija je posve zanimljiva i A. Fortisu² i Jeronimu I. Rafi Arneriju³, kao i liječniku A. Tresiću-Pavičiću⁴. Stoga i ne iznenađuje da je grafika Aserije bila naručena i vrsnom mletačkom baroknom grafičaru Leonardisu (*Giacomo de Leonardis* 1723. - 1782./83.),⁵ kao i to da je plan Aserije u akvareliranoj grafici načinjen i 1835. kao priprema i podloga za arheološka istraživanja koja su slijedila na kraju 19. i početku 20. stoljeća. Od tada do danas Aserija je bila zaboravljena i devastirana, a grad mrtvih – nekropola Aserije sustavno pljačkana. Novijim sustavnim arheološkim istraživanjima koja su započela 1998. godine, Aseriji se pokušava vratiti njezino dostojanstvo koje zaslužuje. Ispod velikih naslaga zemlje i kamena izlazi dio onoga po čemu se dade naslutiti nekadašnja ljepota i bogatstvo ovoga liburnsko-rimskoga grada.

Mada je *Asseria* arheološki istraživana samo u nekim zonama – forum, zapadni ulaz, “Trajanova vrata” i neznatni dio urbanoga tkiva grada poznata je zavidna količina kamenih spomenika votivne i sepulkralne namjene, kao i različiti elementi urbane i grobne arhitekture. Zahvaljujući upravo takvim nalazima, u svrhu niza temeljnih spoznaja o Aseriji, napisani su brojni stručni i znanstveni tekstovi.⁶

¹ S. ČAČE, 2003, 7-43.

² A. FORTIS, 1984, 22-26.

³ Vidi u ovom broju časopisa (*Asseria* 3): V. LUPIS, 2005, 119-128.

⁴ A. TRESIĆ-PAVIČIĆ, 1906, 87-92.

⁵ V. LUPIS, 2005, 121.

⁶ T. ALIHODŽIĆ, 2004, 173-179.

Uz sve to što nekropola antičke Aserije nije nikada arheološki istraživana, u Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se raznorodni primjerci, posebno od keramike i stakla, koji su u taj muzej stizali otkupom, poglavito između dva svjetska rata.⁷ Revizijom sitne građe, koju su izvršili djelatnici Arheološkog muzeja u Splitu, ustanovljeno je da se u tom muzeju čuva preko 260 staklenih primjeraka aserijatske provenijencije. Među tim staklenim predmetima posebno mjesto zauzima već do sada poznata konična čaša puhana u kalup s reljefnim motivom “lotosova pupoljka” i četiri kazališne maske /Sl. 1, 2/.⁸

*

Staklene čaše na području nekadašnje Liburnije spadaju u manje brojnu tipološku skupinu. Znatno su zastupljeniji nalazi balzamarija, bočica i boca, vrčeva ili zdjelica. Staklene čaše su veliki, srednji ili mali otvoreni oblici posuda za piće kojima visina iznosi između 3,5 i 25 cm, a promjer im je od 5,5 i do približno 11 cm. Odnos promjera i visine tijela nešto im je veći od 1:1 do oko 1:3 u korist visine. Na širokom otvoru rub čaša je odsječen, zadebljan ili zaobljen. Tijelo čaša je poluloptasto, jajoliko, konično, konično-zaobljeno, bikonično, cilindrično, bačvasto ili konično sa suženjem prema otvoru, odnosno zvonoliko. Stijenke čaša mogu biti ukrašene uleknućima (depresijama), staklenim nitima (arkade, zmijoliki ukras ...), kapljičastim ili znatim aplikacijama, zatim mogu biti facetirane, gravirane, reljefno ukrašene ornamentom iz biljnoga, životinjskog ili gladijatorskog svijeta, s reljefnim natpisom... Dno čaša može biti ravno, konkavno udubljeno, s prstenastom bazom (stopom), punom masivnom nogom (poput diska).

Ukupno 63 primjerka cjelovitih čaša koje su pronađene na značajnijim lokalitetima na području Liburnije može se klasificirati na jedanaest osnovnih inačica ove tipološke skupine /Tab. prikaz 1/.⁹ To su: 1. čaše cilindričnoga reljefno ornamentirana tijela; 2. čaše konična reljefno ornamentirana tijela; 3. čaše konična facetirana tijela; 4. čaše konična tijela s lotosovim pupoljcima; 5. čaše cilindrična tijela s horizontalno graviranim linijama; 6. čaše bikonična i konično zaobljena tijela; 7. čaše konična tijela sa suženim otvorom (uže na gornjem dijelu); 8. čaše s uleknućima (depresijama) na tijelu; 9. čaše s arkadama; 10. čaše konična tijela sa širokim otvorom; 11. čaše na nozi. Najvećim dijelom one potječu s juga Liburnije, pa je od ukupnog broja (63 čaše), na značajnijim lokalitetima, 47 pronađeno u Jaderu, Enoni i Aseriji. Najbrojnije su čaše s uleknućima (depresijama) na tijelu (18 kom.; 15.8% nalaza), pa potom čaše cilindrična tijela s horizontalno graviranim linijama (14 kom.; 15.5% nalaza).

⁷ Koliko je poznato, prodaju sitne arheološke građe iz Aserije Arheološkom muzeju u Splitu obavljao je i Pjero Novaković.

⁸ I. FADIĆ, 1988, 51, kat. 133; I. FADIĆ, 1997, 195.

⁹ U statističku analizu nisu uvršteni noviji nalazi s nekropole Jadera, odnosno s lokacije Trgovačkog centra na Relji u Zadru. Istraživanja na tom lokalitetu vršena su od 1989.-1990., 2000. na lokaciji ulice Polačište i Svačište, te ponovno 2005. godine - pri posljednoj fazi do izgradnje Trgovačkog centra (istraživanja su još u tijeku).

ČAŠE												
ZBIRKE I ZNAČAJNIJI LOKALITETI	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	01 do 11
ZADAR, NIN, PODGRADE - Iader, Aenona, Asseria; Arheološki muzej - Zadar; inv. br.		1326	140		87	41	707	127		711	1263	
			1281		677	1008		1202			1283	
			1320		812	1282		1220				
					967			1221				
								1264				
								1307				
UKUPNO:	0	1	3	0	4	3	1	6	0	1	2	21
ZADAR, NIN, PODGRADE - Iader, Aenona, Asseria MVM - Murano inv. br. IGVE	306	178		236	68	186		117	136			
				303	89	321		128	305			
				304	222	323		179				
					225			180				
					320			191				
								351				
								455				
UKUPNO:	1	1	0	3	5	3	0	7	2	0	0	22
PODGRADE kod Benkovca - Asseria				1551	376			373				
Arheološki muzej - Split inv. br.					1546							
					1570							
UKUPNO:	0	0	0	1	3	0	0	1	0	0	0	5
BAKAR - Volcera Arheološki muzej - Zagreb inv. br.						11337		11022		11032	11033	
								11023		11350		
								11317				
UKUPNO:	0	0	0	0	0	1	0	3	0	2	1	7
STARIGRAD - Argyruntum Arheološki muzej - Zadar inv. br.							4758					
							1018					
UKUPNO:	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
KRK - Fulfinium Zbirka Dr. Bolfa inv. br.					145							
UKUPNO:	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
OSOR - Apsorus; Arheološka zbirka - Osor; inv. br.		863		602	164					157		
UKUPNO:	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	4
SKRADIN - Scardona Županijski muzej Šibenika inv. br.												
UKUPNO:	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
STINICA - Ortopla; Arheološki muzej - Zagreb; inv. br.												
UKUPNO:	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SVEUKUPNO:	1	3	3	5	14	7	3	18	2	4	3	63

Tab. prikaz 1: 1. čaše cilindrična reljefno ornamentirana tijela; 2. čaše konična reljefno ornamentirana tijela; 3. čaše konična facetirana tijela; 4. čaše konična tijela s lotosovim pupoljcima; 5. čaše cilindrična tijela s horizontalno graviranim linijama; 6. čaše bikonična i konično zaobljena tijela; 7. čaše konična tijela sa suženim otvorom - uže na gornjem dijelu; 8. čaše s uleknućima (depresijama) na tijelu; 9. čaše s arkadama; 10. čaše koničnog tijela sa širokim otvorom; 11. čaše na nozi

Table 1: 1. cylindrical relief decorated beakers; 2. conical relief decorated beakers; 3. conical faceted beakers; 4. conical beakers with lotus buds; 5. conical beakers with horizontal wheel-cut lines; 6. biconical and conically rounded beakers; 7. conical beakers with a narrow rim; 8. indented beakers; 9. arcaded beakers; 10. conical beakers with a broad opening; 11. footed beakers (goblets).

*

Unutar spomenute klasifikacije konične čaše s lotosovim pupoljcima zauzimaju posebno mjesto. Mada se javlja terminološka neujednačenost kod autora koji se bave problematikom ovih čaša, sklon sam spomenutom terminu – čaša s lotosovim pupoljcima, iako je i ostalo nazivlje posve opravdano zbog dojma koji ostavlja nekoliko inačica reljefnog ukrasa na plaštu tako ornamentiranih koničnih čaša. Upravo zbog reljefnog ukrasnog elementa, koji u osnovi predstavlja izbočenja nalik obrnuto okrenutoj kaplji, u literaturi se javljaju termini: čaše s bademastim ukrasom,¹⁰ zatim čaše s lotosovim pupoljcima,¹¹ te čaše s čvorastim ispupčenjima.¹² Dakle, osnovni element dekoracije čine izmjenično postavljeni redovi ovalnih izbočenja koja se prema dolje sužavaju, što je nalik lotosovom pupoljku /Sl. 3: 1, 2/. Takva izbočina često biva trostepenasto profilirana /Sl. 3: 3-5/. U tom slučaju gubi se prvotni dojam pupoljka ili badema pa staklena čaša počinje nalikovati na drveni sud s čvorovima. Stoga E. Marianne Stern s pravom pomišlja da je tvorac čaše inspiriran Heraklovim štapom.¹³ No, zanimljivo je da ponekad čaša sadrži kombinaciju horizontalnih nizova trostepenasto profiliranih i završni red jednostavnih neprofiliranih bademastih izbočina /Sl. 3: 3/.¹⁴ Stoga se pak može zaključiti da se najvjerojatnije radi o kopiranju metalnoga reljefno ornamentiranog posuđa, to više što se često uz spomenuti reljef “lotosova pupoljka” nalaze i horizontalno raspoređeni reljefni kružići (kvržice) /Sl. 3: 5, 6/,¹⁵ a ponekad

¹⁰ V. TATON – BROWN, C. ANDREWS, 1991, 75.

¹¹ S. AUTH, 1976, 76.

¹² E. M. STERN, 1995, 103-108.

¹³ E. M. STERN, 1995, 103-108.

¹⁴ V. TATON – BROWN, C. ANDREWS, 1991, 75-76; S. H. AUTH, 1976, 76-77, kat. 79.

¹⁵ *Antike Gläser*, kat. 33, Tab.8; *The Constable-Maxwell Collection of ancient glass*, 1979, 57, kat. 79; V. ŠARANOVIC – SVETEK, 1986, 16, grupa 3, tip 3; M. A. RUŽIĆ, 1994, 41, tip 7:1; G. MARIACHER, 1966, 37; I. FADIĆ, 1993, 74, 79; V. DAMEVSKI, 1976, 65, tab. 12, 5; I. LAZAR, 2004, 55, kat. 24; G. L. RAVAGNAN, 1994, 125, kat. 234, 235.

lotosovi pupoljci budu raspoređeni unutar reljefne romboidne mreže /Sl. 3: 7/.¹⁶ U jednom slučaju, donji dio takve čaše ornamentiran je i grančicom vinove loze.¹⁷ Poseban je slučaj s koničnom staklenom čašom s lotosovim pupoljcima iz Aserije gdje su, uz nizove lotosovih trostepenastih pupoljaka i malih kružnih reljefnih ispupčenja, u donjem nizu prikazane i reljefne kazališne (?) maske /Sl. 1, 2/.¹⁸ Dakle, od cijelog niza kombinacija, posebno što se tiče broja horizontalnih nizova, moguće je izdvojiti čaše s jednostavnim neprofiliranim motivom lotosovog pupoljka koji mogu biti u međusobnom pomaku po vertikalnoj osi¹⁹ /Sl. 3: 1/, ili jedan ispod drugog (veoma rijetko)²⁰ /Sl. 3: 2/. Drugi način ornamentiranja plašta čaše je kombinacija jednostavnih i trostruko profiliranih pupoljaka (veoma rijetko) /Sl. 3: 3/,²¹ te prikaz trostruko profiliranih lotosovih pupoljaka²² /Sl. 3: 4/. Česta je i kombinacija trostruko profiliranih pupoljaka i reljefnih kružica, kvržica²³ /Sl. 3: 5/, koje ponekad također mogu biti profilirane²⁴ /Sl. 3: 6/. Poseban i rijedak način ukrašavanja čine pupoljci unutar romboidne mreže /Sl. 3: 7/,²⁵ a iznimku svakako čine vrlo rijetke čaše s lotosovim pupoljcima i vinovom lozom iznad baze,²⁶ te čaše s trostruko profiliranim pupoljcima, reljefnim kružicama (kvržice) i reljefnim maskama²⁷ /Sl. 1, 2/. Broj horizontalnih nizova na plaštu čaša s lotosovim pupoljkom različit je. Iznimno se rijetko izrađuju čaše samo s dva niza ornamenta.²⁸ Najčešće ih je četiri ili pet, a najviše šest.²⁹

Nakon iznesenog može se kazati da je, neovisno o varijantama ukrašavanja, za ovu kategoriju staklenog posuđa uvriježen i općeprihvaćeni termin “čaše s lotosovim pupoljcima”.

¹⁶ L. BERGER, kat. 131, 132, 134, tab. 19.

¹⁷ E. M. STERN, 1995, 104, 106, bilj. 14; L. A. SCATOZZA HÖRICH, 1986, 19.

¹⁸ I. FADIĆ, 1988, 51; I. FADIC, 1977, 195; G. L. RAVAGNAN, 1994, 124, kat. 233; Vidi i kod: E. M. STERN, 1995, 106, bilj. 13.

¹⁹ Vidi npr.: S. BIAGGIO, 1991, tab. 9, br. 011.1.023, fig. 45; B. RÜTTI, 1991, 257, kat. 991.

²⁰ S. BIAGGIO, 1991, tab. 9, br. 134.2.060, fig. 9; S. BONOMI, 1996, 124, kat. 281.

²¹ V. TATTON-BROWN, 1991, 74-75; S. AUTH, 1976, 76-77; D. B. HARDEN, 1988, 162.

²² S. H. AUTH, 1976, 76,77; E. M. STERN, 1995, 277-278; *The Constable –Maxwell collection*, 1979, 56, kat. 78; V. TATON – BROWN, C. ANDREWS, 1991, 74-75; M. BUCOVALA, 1981, 93-94 ; J. W. HAYES, 1975, kat. br. 83; *Glass from the ancient world*, 1957, 59-61. ...

²³ Vidi bilj. 15.

²⁴ I. FADIĆ, 1988, 51; I. FADIĆ, 1977, 195.

²⁵ V. TATTON-BROWN, 1991, 74-75; L. BERGER, 1960, kat. 131, 132, 134, tab. 8 i 19.

²⁶ L. A. SCATOZZA HÖRICH, 1986, tab. 1 (gornja srednja slika).

²⁷ I. FADIĆ, 1988, 51; I. FADIĆ, 1977, 195; G. L. RAVAGNAN, 1994, 124, kat. 233; Vidi i kod: E. M. STERN, 1995, 106, bilj. 13.

²⁸ L. BARKÓCZI, 1988, kat. 139; *Régészeti Füzetek*, 1962, tab. 32, 6.

²⁹ Vidi bilj. 14 – 27.

Sl. 1. Čaša iz Aserije s lotosovim pupoljcima i kazališnim maskama
Fig. 1. The beaker from Asseria with lotus buds and theatrical masks

Sl. 1a. Čaša iz Aserije - detalj
 Fig. 1a. The beaker from Asseria – detail

Sl. 1b. Čaša iz Aserije - detalj
 Fig. 1b. The beaker from Asseria – detail

Termin “čaše s bademastim ukrasom” ima svoje opravdanje samo u slučajevima jednostavnih neprofiliranih bademastih izbočenja, dok novo ponuđeni naziv “čaše s čvorastim ukrasom”, stoji samo u slučaju trostepenasto profiliranih izbočina. No, s obzirom na to da je “lotosov pupoljak” veoma omiljen ornament istočnog Mediterana, posebno Sirije, te da je naziv za tako ukrašene čaše već odavno prihvaćen i na neki način standardiziran, držim da je on i najpogodniji. Uporaba motiva lotosova pupoljka pri ornamentici staklenog posuđa zamijećena je i na nekim drugim staklenim oblicima. On se pojavljuje i na staklenoj boci, na staklenom vrču /Sl. 4/,³⁰ te na ritonu /Sl. 5/.³¹ Naravno, čaše s lotosovim pupoljcima (kao i spomenuti stakleni oblici s istim motivom) puhanе su u reljefni kalup i spadaju u skupocjeno stolno posuđe. Pojedini autori smatraju da takve čaše pripadaju najbrojnijoj skupini čaša puhanih u kalup.³² U osnovi, one se javljaju u dvije veličine. One izduženije mogu imati visinu i preko 20 cm, dok visina onima kraćim iznosi oko 12 cm.³³ I kod jedne i druge skupine postoje različite inačice u izradi oboda, međutim, zajedničko im je da su im rubovi rezani i uglavnom blago razvraćeni pa uvijeni. Što se tiče tehnike izrade, za čaše iz Toleda E. M. Stern smatra

³⁰ D. B. HARDEN, 1988, 162.

³¹ V. TATTON-BROWN, 1991, 74-75; E. M. STERN, 1995, vidi bilj. 2-4.

³² E. M. STERN, 1995, 103-108.

³³ Osim ovakve klasifikacije na čaše od oko 12 ili oko 20 cm visine, postoje i neke druge inačice kao što su zdepaste čaše s lotosovim pupoljcima. Vidi npr.: N. SOROKINA, 1967, 70, tab. 2: 8; E. B. DUSENBERY, 1971, 11, 12.

da su bile puhane u četverodijelnom kalupu, odnosno da je kalup sadržavao po tri okomite sekcije, a četvrta sekcija bila je za formiranje baze u obliku diska. Međutim, poznate su i čaše koje su puhane u kalup koji se sastojao samo od dvije okomite sekcije na stijenkama.³⁴

Mada neki autori drže da su čaše s lotosovim pupoljcima najbrojnija skupina čaša puhanih u kalup, na prostoru Rimskog Carstva ipak ih je otkriven relativno mali broj.³⁵ Naime, one su ipak pronađene u pojedinačnim primjercima ili fragmentima, ma koliko zona njihove rasprostranjenosti, proizvodnje ili distribucije bila široka. E. M. Stern veoma je dobro zapazila da se čaše s lotosovim pupoljcima ne javljaju na lokalitetima sjeverne Italije, no jedan primjerak cjelovite čaše s lotosovim pupoljcima ipak je pronađen u Adriji.³⁶ Susreću se u južnoj Italiji – Pompeji, Herculanium i Cosa.³⁷ Uzduž rijeke Rajne pronađena su svega dva primjerka uz vojne logore – u *Asciburgiumu* i kod Bonna.³⁸ Relativno su brojne i u mjestima sjeverne Švicarske, ponovno tamo gdje su se zadržavale rimske legije – *Vitudurum*, *Vindonissa* i *Augusta Rauricorum* (Augst).³⁹ No, nekoliko čaša nađeno je i u južnoj Švicarskoj, u

Sl. 1c. Čaša iz Aserije - detalj

Fig. 1c. The beaker from Asseria – detail

Sl. 1d. Čaša iz Aserije - detalj

Fig. 1d. The beaker from Asseria – detail

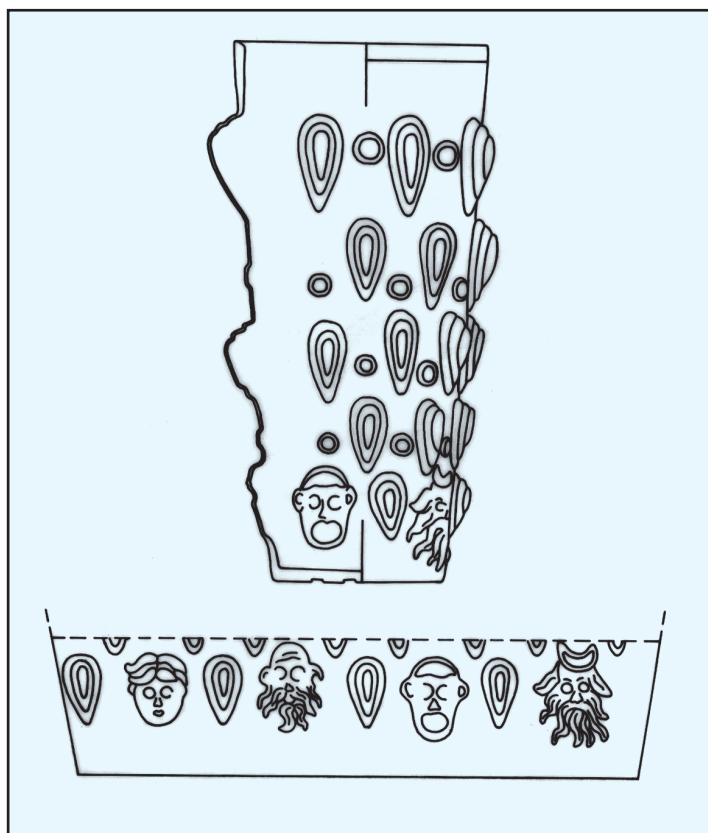
³⁴ E. M. STERN, 1995, 104.

³⁵ Na žalost C. ISINGS (1957, 45-46) pod formom 31 donosi cijelu skupinu različitih reljefno ornamentiranih čaša, pa tako i čaše s reljefnim pupoljcima lotosa, te iz teksta nije moguće u svakom slučaju razabrati o kojem tipu čaše je zapravo riječ; Isto je i kod: M. JEAN, 1922-1923, 139, forma 104-105.

³⁶ Jedna cijela čaša pronađena je u Adriji, a na njoj su pupoljci bez vertikalnog pomaka: S. BONOMI, 1996, 124.

³⁷ E. M. STERN, 1995, bilj. 24, 25.

³⁸ E. M. STERN, 1995, bilj. 29.

Sl. 2. Čaša iz Aserije s lotosovim pupoljcima i kazališnim maskama
 Fig. 2. The beaker from Asseria with lotus buds and theatrical masks

rak poznat je iz Aserije,⁴⁹ a tri su iz Zadra, Nina ili Aserije⁵⁰. Kad bismo ovom broju pridodali i dvije fragmentirane čaše s lotosovim pupoljcima iz antičke luke u

kantonu Tičino.⁴⁰ S druge strane, ulomci ovih čaša relativno su brojni i uokolo vojnog logora u Nijmegenu u Nizozemskoj,⁴¹ a nekoliko primjeraka ustanovljeno je i u Engleskoj, Španjolskoj, Francuskoj i Portugalu.⁴² Zabilježene su i u Sloveniji⁴³, te na Balkanu - u Srbiji⁴⁴ i u Rumunjskoj⁴⁵, a susreću se i na prostoru sjeverne obale Crnoga mora⁴⁶. Naravno, one nisu nepoznate ni na istočnom Mediteranu gdje je, po svemu sudeći, i prvotno ishodište proizvodnje čaša puhanih u kalup s ornamentom lotosova pupoljka.⁴⁷

Pronađeni broj koničnih čaša s reljefnim pupoljcima u Liburniji nije zanemariv. Jedna takva čaša nađena je u antičkom Osoru,⁴⁸ jedan primje-

³⁹ E. M. STERN, 1995, bilj. 28; U Hrvatskoj je ulomak čaše s lotosovim pupoljcima pronađen i u vojnom logoru *Tilurium* - vidi bilj. 52.

⁴⁰ E. M. STERN, 1995, bilj. 9b i 12b.

⁴¹ E. M. STERN, 1995, bilj. 22a i 30

⁴² E. M. STERN, 1995, bilj. 31.

⁴³ S. PETRU, 1972, 25, tab. 13: 21a; I. LAZAR, 2004, 55, kat. 24.

⁴⁴ V. ŠARANović-SVETEK, 1986, grupa 3: 3, tab. 3: 9; M. A. RUŽIĆ, 1994, tip. 7: 1, tab. 31: 10.

⁴⁵ M. BUCOVALA, 1968, 52.

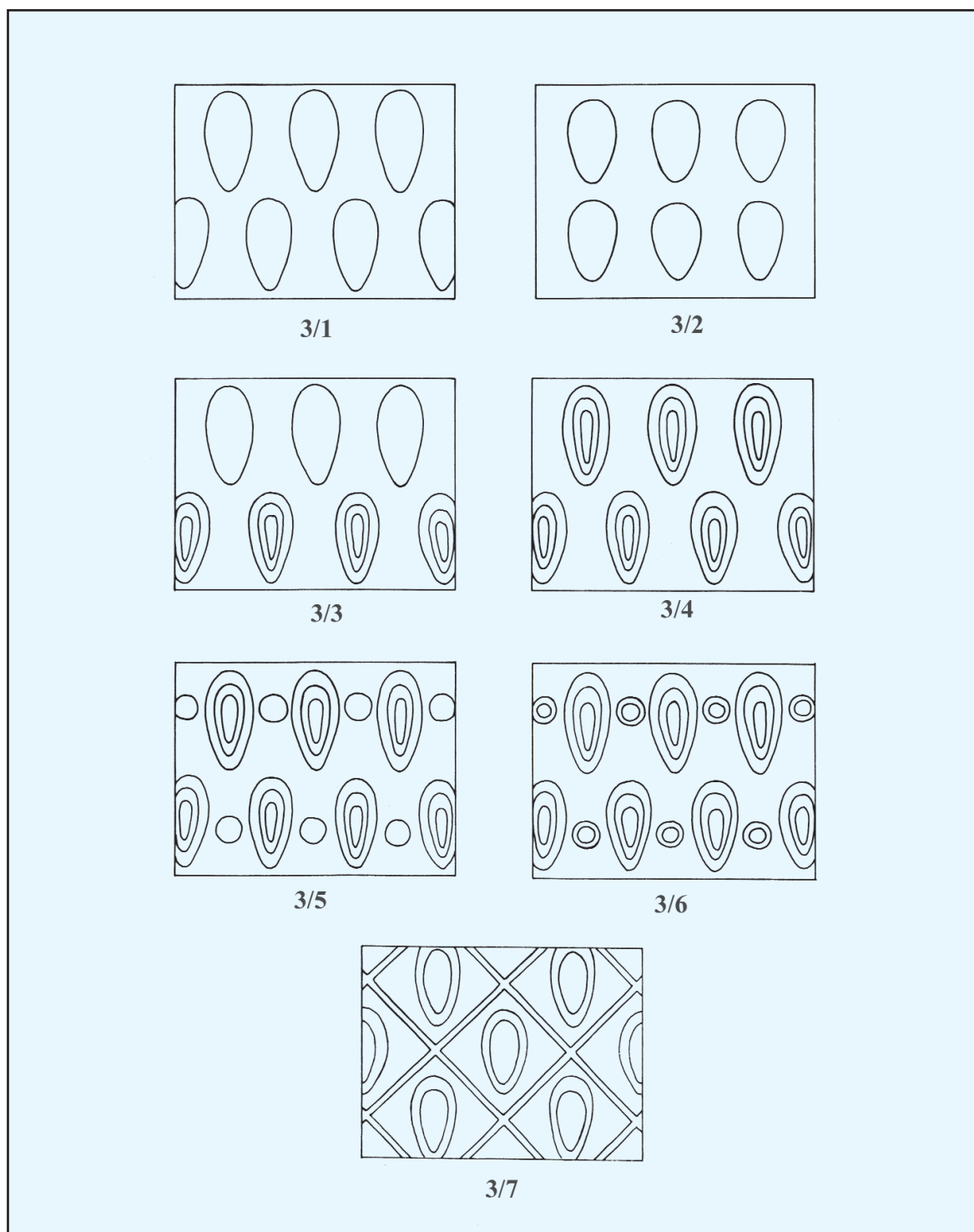
⁴⁶ N. SOROKINA, 1967, 70, tab. 2: 7, 8.

⁴⁷ E. M. STERN, 1995, bilj. 33; Većina se autora slaže u mišljenju da je jedan od proizvodnih središta ovog tipa čaša morao biti na istočnom Mediteranu, odnosno u Siriji.

⁴⁸ I. FADIĆ, 1982, 124, kat. 53.

⁴⁹ V. DAMEVSKI, 1976, tab. 12, 5; I. FADIĆ, 1988, 51; I. FADIĆ, 1977, 195.

⁵⁰ G. L. RAVAGNAN, 1994, 124, kat. 233-235.

Sl. 3: 1-7. Inačice ornamenta na čašama s lotosovim pupoljcima
Fig. 3: 1-7. Variants of decoration on beakers with lotus buds

Sl. 4. Vrč iz privatne kolekcije - *Loeffler Collection*
 Fig. 4. Jug from a private collection – the *Loeffler Collection* (*Vetri dei Cesari*)

na kraju profilirani lotosovi pupoljci s kapljičastim ispupčenjima i četiri ljudska lika na donjem dijelu plašta čaše (jedan iz Aserije i jedan iz Zadra, Nina ili Aserije).⁵²

E. M. Stern smatra da su varijacije u ornamentu puno brojnije na primjercima na zapadu Carstva.⁵³ Za reljefnu dekoraciju istočnomediteranskih primjeraka iznosi da je ona isključivo načinjena od trostepenastih čvorova (pupoljaka) koji se izmjenjuju s kružnim ispupčenjima. Stoga joj se nameće zaključak da su čaše s jednostavnim lotosovim pupoljkom, ili one s vertikalnim ustrojem tog ornamenta, zapadnjačke produkcije. Većina serija ipak je rađena na istočnom Mediteranu, najvjerojatnije u Siriji, odnosno Sidonu, gdje je ornament lotosova pupoljka bio veoma omiljen. Radionicu (ili radionice) na Zapadu za sada još uvijek nije moguće locirati. Naravno, na ovom stupnju istraženosti bilo bi preuranjeno u potpunosti sagledati distribucijski put. Što se tiče istočne jadranske obale, najvjerojatnije je da su primjerci ovih čaša bili importirani iz istočnomediteranskih radionica.

⁵¹ S. GLUŠČEVIĆ, 1986, 256, forma 1.

⁵² U provinciji Dalmaciji ulomak čaše s lotosovim pupoljcima i kružnim izbočinama pronađen je u Tiluriju: Z. BULJEVIĆ, 2003, 331-333, kat. 134.

⁵³ E. M. STERN, 1995, 104.

Zatonu,⁵¹ izašlo bi da je na prostoru Liburnije pronađeno čak 7 koničnih čaša s reljefnim ukrasom lotosa. Sve one spadaju u skupinu nižih čaša kojima visine iznose oko 12-13 cm, a promjer dna (na kojem se šesto nalaze koncentrični krugovi) iznosi oko 4,5 cm. Po načinu ukrašavanja razlika među njima ipak je vidna, što kazuje da nisu izrađivane u istom kalupu. Najvjerojatnije su puhane u četiri različita kalupa – neprofilirani lotosovi pupoljci bez kapljičastih ispupčenja (primjerak iz Zatona i Osora); – neprofilirani lotosovi pupoljci s kapljičastim ispupčenjima (jedan primjerak iz Zatona); – profilirani lotosovi pupoljci s kapljičastim ispupčenjima (dva iz Zadra, Nina ili Aserije); - i

Pitanje interpretacije koničnih čaša s reljefima lotosova pupoljka može zasigurno biti tema jednoga posebnog rada. No ovdje bih, barem u osnovnim crtama, naznačio neke osnovne probleme. Naime, jednostavni neprofilirani ukras lotosova pupoljka ili badema zaista nimalo ne podsjeća na čvorove drva, pa ni onog od masline. S druge strane E. M. Stern s pravom u ornamentu trostruko profiliranih čvorova (pupoljaka / badema) prepoznaje čvorove drva, točnije čvorove Heraklove, odnosno Herkulove batine. Ona daje usporedbe s arom koja je posvećena rimskom Herkulu (grčkom Heraklu) na kojoj je prikaz štapa s čvorovima, kao što je to slučaj na brončanim kućnim figuricama na kojima Herkul u jednoj ruci drži skifos, a u drugoj batinu s čvorovima... Čvorovi, dakle, bijahu bitni detalj Herkulove palice.⁵⁴ Ako je to tako, a poznato je da je Herkul volio hranu i piće, pa je stoga bio prikazivan i u natjecanju ispijanja vina sa samim bogom Dionizom, moguće je čašama s trostruko profiliranim lotosovim pupoljcima, odnosno čvorovima, atribuirati neka Heraklova svojstva.⁵⁵ Takvim čašama mogle su se pripisivati osobite moći. Možda su se njihovi imaoi s njima služili u iznimnim trenucima za ispijanje posebnog pića, otklanjajući tako, uz magičnu prisutnost Herkula, tjelesnu slabost ili bolest. U tom slučaju, ove bogato ornamentirane čaše mogli bismo nazvati i “Herkulove čaše”, odnosno “Heraklove čaše”. Međutim, ako je čvor bitni detalj Herkulove palice, zašto sve konične čaše nemaju trostruko profiliran element dekoracije izmjenično postavljenih redova ovalnih izbočenja koja se prema dolje sužavaju – čvorasto izbočenje? Zašto su neke čaše rađene u kombinaciji neprofiliranih bademastih i profiliranih čvorastih elemenata dekoracije? Zašto se ovakva dekoracija ovalnih izbočenja nalazi u romboidnoj mreži? Ili, na koncu, u kakvoj su međusobnoj vezi trostruko profilirani elementi

Sl. 5. Stakleni riton

Fig. 5. A glass rhython (*Cinquemila anni di Vetro*)

⁵⁴ E. M. STERN, 1995, 104-105.

⁵⁵ Ovo to više što je spomenuti tip čaša ponekad pri dnu ukrašen i reljefnim ornamentom vinove loze.

ovalnih izbočenja koja se sužavaju prema dolje s prikazima ljudskih likova, odnosno kazališnih maski?

Ovo posljednje, trostruko profilirani elementi ovalnih izbočenja koja se sužavaju prema dolje s prikazima ljudskih likova, odnosno kazališnih maski, vrijedi samo za iznimno rijetke spomenute primjerke bogato ornamentiranih koničnih čaša puhanih u kalup, od kojih je jedna pronađena u Aseriji i čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu,⁵⁶ druga je odnesena u Muzej stakla u Muranu, a potječe iz Zadra Nina ili Aserije,⁵⁷ dok je treća dio privatne kolekcije - *Loeffler Collection* (br. 137) i nije poznato odakle je "odnesena"⁵⁸.

Čaša iz Aserije rađena je od stakla zelenkastoplavkaste boje.⁵⁹ Recipjent joj je koničan i sužava se prema dnu. Rub joj je rezan, a pod rubom je jedna gravirana horizontalna linija. Visina čaše s lotosovim pupoljcima i maskama iz Aserije iznosi 13,5 cm, promjer oboda joj je 6,3 cm, a promjer dna 4,2 cm. Po dimenzijama čaša potpuno odgovara onoj iz Zadra, Nina ili Aserije koja je pohranjena u Muranu. Razlika u visini je zbog toga što su im rubovi rezani. Aserijatski primjerak nešto je visočije rezan, ali je očito da su oba komada nastala u istom kalupu. Staklo je posebno tanko na pupoljastim izbočinama. Plašt čaše ornamentiran je s pet nizova trostepenastih lotosovih pupoljaka u međusobnom pomaku po vertikalnoj osi. Između pupoljaka nalaze se četiri reda profiliranih reljefnih kružića (kvržica). U petom redu, umjesto kvržica, nalaze se četiri reljefne kazališne (?) maske. Jedna je maska negroidna izgleda - velike uši, visoko čelo i zaobljena brada. Druga je lik starca izrazito velikih ušiju, naborana čela i zgusnutih obrva. Treća je maska s veoma širokim licem i kosom na razdjeljak (?), dok četvrta maska prikazuje muški lik bujne obrasle brade. Jedine su direktne paralele za čašu iz Aserije još dva poznata primjerka na čitavom prostoru Rimskog Carstva. Jedan je od njih čaša koja također potječe s prostora Liburnije, odnosno s nekropole Zadra (*Iader*), Nina (*Aenona*) ili Podgrađa kod Benkovca (*Asseria*), a danas je pohranjena u Muzeju stakla u Muranu. Druga komparativna čaša je dakle ona nepoznate provenijencije u *Loeffler Collection* (moguće iz Sirije ili s istočne Jadranske obale, odnosno Dalmacije). Dakle, dva od tri poznata primjerka južnoliburnske su provenijencije. Možda su čak i oba iz Aserije.

Po brojnim općim analogijama s čašama koje generalno spadaju u tipološku skupinu koničnih čaša puhanih u kalup s reljefnim lotosovim pupoljcima na plaštu, aserijatski raritetni primjerak može se datirati u 1. stoljeće, odnosno, najvjerojatnije u drugu polovinu 1. stoljeća poslije Krista. Većina autora zastupa takvo mišljenje, mada se pretpostavlja da su takve

⁵⁶ I. FADIĆ, 1988, 51; I. FADIĆ, 1997, 195; D. RNJAK, 1979, 236, kat. 476.

⁵⁷ G. L. RAVAGNAN, 1994, 124-125; I. FADIĆ, 1993, 74, 79.

⁵⁸ E. M. STERN, 1995, bilj. 13.

⁵⁹ Inv. br. Arheol. muz. Split: 1557.

čāše mogle biti u uporabi i na početku 2. stoljeća.⁶⁰ Međutim, i primjerci iz Pompeja i Herkulanuma idu u prilog ranijoj dataciji, jer nam daju *terminus ante quem* 79. godinu po Kristu.

Pretpostavlja se da su čāše s lotosovim pupoljcima izvorno istočnomediteranski produkt, ali da su one najvjerojatnije izrađivane i u nekoj od zapadnih staklarskih radionica. Na ovom stupnju istraženosti i uz mnoštvo inačica u reljefu, odnosno izradi kalupa, kao i različitih dimenzija čāša, teško je locirati zapadne centre proizvodnje i distributivne puteve. Središta proizvodnje bogatije ornamentiranih čāša (trostepenasta profilacija pupoljka, reljefni kružići), u koje spadaju i primjerci s reljefnim prikazima kazališnih maski, treba svakako tražiti na istočnom Mediteranu, odnosno u Siriji. Bilo bi zaista hipotetično pomišljati, da su upravo čāše s lotosovim pupoljcima, reljefnim kvržicama i kazališnim maskama puhane u nekoj lokalnoj staklarskoj radionici na istočnoj jadranskoj obali, odnosno u provinciji Dalmaciji. No, zaista je čudno da su, od tri u svijetu poznata primjerka - od kojih za jedan nije poznato mjesto nalaza (*Loeffler Collection* br. 137) - druga dva upravo s prostora južne Liburnije, odnosno iz Aserije i Jadera, Enone ili Aserije.

Aserijatski primjerak staklene konične čāše puhane u kalup s lotosovim pupoljcima i maskama predstavlja dakle jedan od tri rariteta na prostoru nekadašnjega Rimskog Carstva i govori o visokom standardu življenja onih u čijoj se sredini upotrebljava. Zanimljivo je, međutim, da upravo dva od ta tri primjerka, od kojih trećemu nije poznato mjesto nalaza, potječe s istog prostora – iz južne Liburnije, a moguće i oba s Aserije. No, nema dvojbe da čāša iz Aserije spada u skupocjene izrađevine staklarske produkcije 1. stoljeća, što je evidentno i po iznimno malom broju pronađenih primjeraka (3), odnosno po ne tako velikom broju nalaza ove tipološke skupine na pojedinim lokalitetima, kako istočnog tako i zapadnog dijela Carstva.

---

⁶⁰ E. B. DUSENBERY, 1971, 12; S. M. E. LITH, K. RANDSBORG, 1985, 418; J. W. HAYES, 1975, br. 83; V. DAMEVSKI, 1976, 84, br. 5; *The Constable-Maxwell...* 1979, 56-57; M. BUCOVALA, 1981, 93-94, br. 4; B. TAMARO-FORLATI, G. MARIACHER, 1963, 6; G. MARIACHER, 1966, 27; S. AUTH, 1976, 76-77; *Glass from the ancient...* 1957, 59-60, br. 71-72; M. BUCOVALA, 1968, 57; *Antike gläser* 1975, sl. 33; C. ISINGS, 1957, for. 31; L. A. SCATOZZA HÖRICH, 1986, for. 19; S. BIAGGIO, 1989, 172; L. BERGER, 1960, 129-136; V. ŠARANOVIĆ-SVETEK, 1986, grupa 3:6; G. L. RAVAGNAN, 1994, 24-25, br. 233-235; I. FADIĆ, 1997, 195; i drugi.

Literatura:

- ALIHODŽIĆ, T., 2004.- T. Alihodžić, Bibliografija Aserije, *Asseria*, 2, Zadar, 173-179.
- ANDREWS, C., TATON-BROWN, V., 1991. - C. Andrews, V. Tatton-Brown, Il vetro prima dell'invenzione della soffiatura, *Cinquemila anni di vetro*, Milano, 21-61.
- Antike Gläser*, 1975. - *Antike Gläser*, Kassel, Staatliche Kunstsammlungen.
- AUTH, S., H., 1976. - S. H. Auth, *Ancient glass et the Newark Museum*, Newark.
- BARKÓCZI, L., 1988. - L. Barkóczy, *Pannonische Glasfunde in Ungarn*, Budapest.
- BERGER, L., 1969. - L. Berger, Römische Gläser aus Vindonissa, Veröffentlichungen der Gesellschaft - Pro Vindonissa, 4, Basel.
- BIAGGIO, S., 1991. - S. S. Biaggio, *I Vetri Romani - Provenienti dalle terre dell'attuale Cantone Ticino*, vol. 1, 2, Locarno.
- BONOMI, S., 1996. - S. Bonomi, *Vetri antichi del Museo Archeologico Nazionale di Adria*, CCAVV 2.
- BUCOVALA, M., 1968. - M. Bucovala, *Vase antice de sticla la Tomis*, Constanta.
- BUCOVALA, M., 1981. - M. Bucovala, Pieces Romaines d' Importation sur le Littoral Ouest-Pontique, *ACAIHV*, 8, 89-95.
- BULJEVIĆ, Z., 2003. - Z. Buljević, Stakleni inventar / Glasinventar, u: M. Sanader, *Tilurijum I, Istraživanja - Forschungen 1997. - 2001.*, Zagreb.
- ČAČE, S., 2003. - Aserija u antičkim pisanim izvorima – tekstovi i komentari, *Asseria*, 1, Zadar, 7-43.
- DAMEVSKI, V., 1976. - V. Damevski, Pregled tipova staklenog posuđa iz italskih, gal-skih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske, *AV*, 25, Ljubljana, 62-87.
- DUSENBERY, E., B., 1971. – B. Dusenbery, Ancient Glass in the Collections of Wheaton College, *JGS*, 13, Corning-New York, 9-33.
- FADIĆ, I., 1982. - I. Fadić, Tipologija i kronologija rimskog stakla iz Arheološke zbirke u Osoru, *Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju*, Izdanja HAD-a, 7, Zagreb, 111-135.
- FADIĆ, I., 1988. - I. Fadić, Antičko staklo Asserije iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Benkovački kraj kroz vjekove*, Zbornik, 2, Benkovac, 27-70.
- FADIĆ, I., 1993. - I. Fadić, Antičko staklo istočne Jadranske obale u kontekstu rimske civilizacije, *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, Zbornik Pedagoškog fakulteta, Rijeka, 71-79.

- FADIĆ, I., 1997. - I. Fadić, *Il vetro, trasparenze imperiali - Vetri romani dalla croazia*, Milano, 73-246.
- FORTIS, A., 1984. - A. Fortis, *Put po Dalmaciji*, Zagreb.
- Glass from the ancient world, 1957. - Glass from the ancient world (A special exhibition)*.
- GLUŠČEVIĆ S., 1986. - S. Gluščević, Neki oblici staklenog materijala iz antičke luke u Zatonu kod Zadra, *AV*, 37, Ljubljana, 255-277.
- HAYES, J., W., 1975. - J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, ROM, Toronto.
- HARDEN, D., B., 1988. - D. B. Harden, *Vetri dei Cesari*, Milano.
- ISINGS, C., 1957. - C. Isings, *Roman Glass from dated Finds*, AT, 2, Groningen-Djakarta.
- LAZAR, I., 2004. - I. Lazar, Odsevi davnine - Antičko steklo v Sloveniji, u: *Rimljani - steklo, glina, kamen*.
- LITH, S., M., E., RANDBORG, K., 1985. - S. M. E. Lith, K. Randsborg, *Roman Glass in the West: A Social Study*, 413-482.
- LUPIS, V., 2005. - V. Lupis, O interesu korčulanske plemićke obitelji Arneri za Aseriju, *Asseria*, 3, Zadar, 119-128
- MARIACHER, G., 1966. - G. Mariacher, *L (arte del Vetro, - Dall (antichità al Rinascimento)*, Milano.
- MORIN-JEAN, 1922. -1923. - Morin-Jean, *La Verrerie en Gaule sous l'empire romain*, Pariz.
- PETRU, S., 1972. - S. Petru, Emonske nekropole - Katalozi in monografije, 7, Ljubljana.
- RAVAGNAN, G., L., 1994. - G. L. Ravagnan, *Vetri antichi del Museo Vetrario di Murano*, CCAVV, 1.
- Régészeti füzetek, 1962. - Régészeti füzetek, 2/11*, Magyar Nemzeti museum, Történeti museum.
- RNJAK, D., 1979. - D. Rnjak, *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad - Beograd.
- RÜTTI, B., 1991. - B. Rütli, *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst (Text)*, *Forschungen in Augst* 13/1, 2, Augst.
- RUŽIĆ, M., A., 1994. - M. A. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Beograd.
- SANADER, M., 2003. - M. Sanader, *Tilurijum I, Istraživanja - Forschungen 1997. - 2001.*, Zagreb.
- SCATOZZA, HÖRICHT, L., A., 1986. - L. A. Scartozza Höricht, *I Vetri Romani di Ercolano*, Cataloghi, 1., Roma.

- SOROKINA, N., 1968. – N. Sorokina, Das antike Glas der Nordschwarzmeerküste, *ACIEHV*, 4, Liege, 67-69.
- STERN, E., M., 1995. - *Roman Mold-blown Glass – The first through sixth centuries*, 1, 2, Toledo.
- ŠARANOVIC-SVETEK, V., 1986. - V. Šaranović-Svetek, *Antičko staklo u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Monografije, 7, Novi Sad.
- TAMARO FORLATI, B., MARIACHER, G., 1963. – B. Tamaro-Forlati, G. Mariacher, *I vetri antichi del Museo di Zara depositati al Corer*, *BMCV*, 1, Venecija, 3-15.
- TATTON-BROWN, V., 1991. - V. Tatton-Brown, L'impero romano, *Cinquemila anni di vetro*, 62-97.
- TATTON-BROWN, V., ANDREWS, C., 1991. - V. Tatton-Brown, C. Andrews, Il vetro prima dell'invenzione della soffiatura, *Cinquemila anni di vetro*, Milano, 21-61.
- The Constable-Maxwell Collection of ancient glass*, 1979. - The constable-Maxwell Collection of Ancient Glass, SPB, London.
- TRESIĆ-PAVIČIĆ, A., 1906. - A. Tresić-Pavičić, Po Ravnim Kotarima - Asserija, *Svačić - Hrvatski ilustrovani kalendar*, Hrvatska knjižnica u Zadru, Zadar.

Kratice:

- ACAIHV = Annales du Congrès l'association International pour l'histoire du Verre
ACIEHV = Annales du Congrès International d'Etude Historique du Verre
AT = Archaeologica Traiectina
AV = Arheološki vestnik
BMCV = Bollettino dei Musei civici Veneziani
CCAVV = Corpus delle collezioni archeologiche del vetro nel Veneto
HAD = Hrvatsko arheološko društvo
JGS = *Journal of Glass Studies*
ROM = Royal Ontario Museum
SPB = Sotheby Parke Bernet